

УДК 631.1

Ю.О. Нестеренко, асп.

Кіровоградський національний технічний університет, м.Кіровоград, Україна

Розвиток фермерського господарства у центральних областях України у період її незалежності

Розглянуто тенденції розвитку фермерських господарств центрального регіону України у період незалежності держави. Проаналізовано внесок фермерських господарств у процес сільськогосподарського виробництва, становище та розвиток даного напрямку господарювання у центральних областях України. Проведено аналіз досліджень та публікацій з даної проблематики та обґрунтовані перспективні напрями економічних досліджень в цій сфері.

фермерське господарство центральної України, сільське господарство, статистика розвитку фермерства, фізико-географічне розташування господарств

Ю.А. Нестеренко, асп.

Кіровоградський національний технічний університет, г.Кіровоград, Україна

Развитие фермерского хозяйства в центральных областях Украины в период независимости

Рассмотрены тенденции развития фермерских хозяйств центрального региона Украины в период независимости государства. Проанализирован вклад фермерских хозяйств в процесс сельскохозяйственного производства, положение и развитие данного направления хозяйствования в центральных областях Украины. Проведен анализ исследований и публикаций по данной проблематике и обоснованные перспективные направления экономических исследований в этой сфере.

фермерское хозяйство центральной Украины, сельское хозяйство, статистика развития фермерства, физико-географическое положение хозяйств

Постановка проблеми. Загальновідомо, що територія України характеризується складною просторовою диференціацією фізико-географічних умов. Геологічна будова і рельєф, клімат, води, ґрунти, рослинність і тваринний світ, перебуваючи в складному взаємозв'язку і взаємодії, утворюють природно-територіальні комплекси різного рангу. Фізико-географічне районування території України, у цілому, зводиться до трьох зон: зона мішаних лісів, лісостепова та степова зони, кожній з яких притаманні різні властивості природних складових – ґрунту, ландшафту, повітря і т.д., проте при розробці нормативно-правових актів щодо ведення фермерської діяльності дані фактори не враховуються, що є суттєвою проблемою, адже сільське господарство найбільш залежне від впливу навколишнього середовища серед інших галузей господарювання. Згідно зі статистичних даних в Україні загалом існує 39428 фермерських господарств [7, с.49], з них 11013 знаходяться на території центральних областей нашої держави, а саме у Вінницькій області - 1923 господарства, у Дніпропетровській - 3348, у Кіровоградській - 2609, у Полтавській - 1849 та у Черкаській області - 1284 фермерських господарств [7, с.335]. Усі перелічені господарства знаходяться у різних природних зонах, тому надзвичайно важливим є вивчення впливу розташування на діяльність фермерських господарств.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У період незалежності України, попри те, що фермерське господарство є одним з ключових напрямів у сільському господарстві в Україні, безпосередньо було проведено порівняно небагато наукових досліджень присвячених проблемам діяльності фермерських господарств центрального регіону. Так, провівши дослідження літературних джерел було виявлено, що питанням аналізу діяльності фермерських господарств присвячено роботи Костецького Я.І.[3] та

Пасенка В.В. [5], а дослідженню питань ефективності діяльності, функціонування та розвитку фермерських господарств присвячено дисертації Бабич М.М. [1], Губарик О.М. [2], Лисенко К.О. [4], Скрипник С.В. [6], Фаніної О.Л. [8], Яркового А.О. [9]. Однак, на даний момент питання впливу регіональних відмінностей умов ведення фермерського господарства та відповідно розробці нормативних актів з їх урахуванням лишаються мало розкритими.

Постановка завдання. Цільовою спрямованістю даного дослідження є з'ясування тенденцій розвитку і сучасного стану фермерських господарств у центральних областях України.

Виклад основного матеріалу. При вивченні зміни кількості фермерських господарств було проведено порівняння даного показника між областями центрального регіону України: Вінницькою, Дніпропетровською, Кіровоградською, Полтавською та Черкаською. Результати даного дослідження відображено на рис. 1.

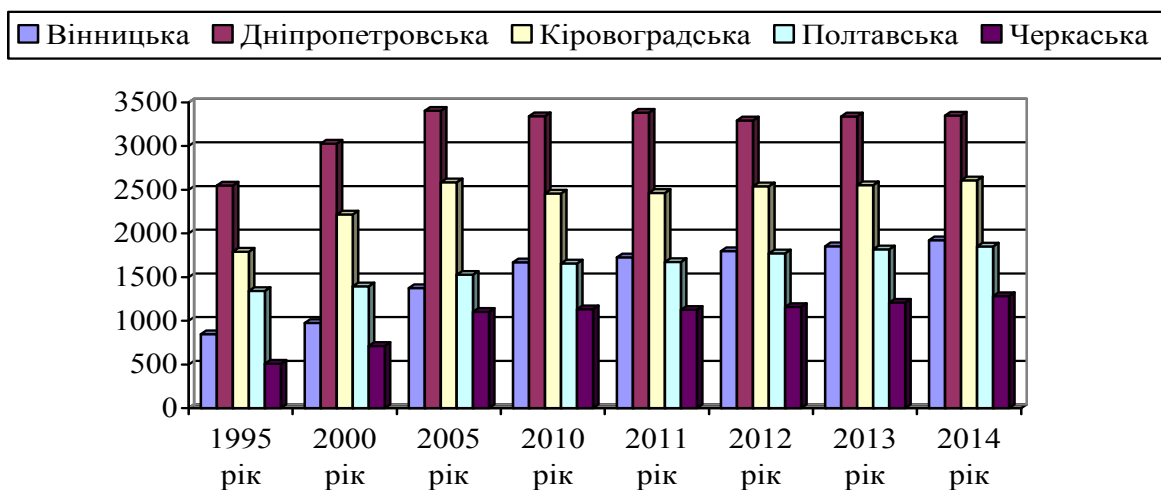

Рисунок 1 – Кількість фермерських господарств центрального регіону України з 1990 по 2014 рік (на кінець року, одиниць)

Джерело. Розроблено автором на підставі даних [7, с. 355]

З рисунка видно, що найбільша кількість фермерських господарств починаючи з 1995 року була в Дніпропетровській області: 2549 господарств на кінець 1995 року та 3348 фермерських господарств у 2014 році; на другому місці по кількості Кіровоградська область – 1792 господарства у 1995 році та 2609 одиниць в 2014 році; третє та четверте місця поперемінно займають Вінницька та Полтавська області: Полтавська область – 1343 та 1849 фермерських господарств на кінці 1995 та 2014 років відповідно, Вінницька область з 846 господарствами у 1995 році та 1923 господарствами у 2014 році. Варто додати, що Вінницька та Полтавська області протягом досліджуваного періоду мали схожу кількість фермерських господарств, тому об'єктивно визначити, яка з них стоїть місцем вище було доволі складно, адже перші десять років лідувала Полтавська область з суттєвим відривом, наприклад у 1995 році різниця становила 497 господарств, у 2000 році – 519, у 2005 році різниця скоротилась до 153 господарств, а далі перевага перейшла на сторону Вінницької області у 2010 році тут нараховували 1670 фермерських господарств, що на 13 господарств більше ніж у Полтавській області, а у 2014 році – на 74 фермерських господарства більше; і на останньому місці за кількістю фермерських господарств центрального регіону України опинилась Черкаська область, тут у 1995 році було 509

фермерських господарств, а з плином досліджуваного періоду ця кількість зростає до 1284 господарств на кінець 2014 року.

Далі було досліджено площу сільськогосподарських угідь у користуванні фермерських господарств центрального регіону. Проведене дослідження встановило, що у 1995 році площа сільськогосподарських угідь Кіровоградської області складала 64,2 тисяч гектарів, з них 59,2 становила територія ріллі та 3,2 тис. га інші землі сільськогосподарського призначення; у 2000 році площа сільськогосподарських угідь Кіровоградської області складала 234 тисяч гектарів, з них 59,2 тис. га становила територія ріллі та 9,3 тис. га інші землі сільськогосподарського призначення; у 2005 році площа сільськогосподарських угідь Кіровоградської області складала 364,8 тисяч гектарів, з них 359,5 тис. га становила територія ріллі та 5,3 тис. га інші землі сільськогосподарського призначення; у 2010 році площа сільськогосподарських угідь Кіровоградської області складала 388,3 тисяч гектарів, з них 384,9 становила територія ріллі та 3,4 тис. га інші землі сільськогосподарського призначення; у 2011 році площа сільськогосподарських угідь Кіровоградської області складала 392,3 тисяч гектарів, з них 388,7 тис. га становила територія ріллі та 3,6 тис. га інші землі сільськогосподарського призначення; у 2012 році площа сільськогосподарських угідь Кіровоградської області складала 401,1 тисяч гектарів, з них 397,6 тис. га становила територія ріллі та 3,5 тис. га інші землі сільськогосподарського призначення; у 2013 році площа сільськогосподарських угідь Кіровоградської області складала 405,1 тисяч гектарів, з них 400,9 становила територія ріллі та 4,2 тис. га інші землі сільськогосподарського призначення; у 2014 році площа сільськогосподарських угідь Кіровоградської області складала 439,4 тисяч гектарів, з них 435,1 тис. га становила територія ріллі та 4,3 тис. га інші землі сільськогосподарського призначення. Для наочності наведено на рисунку 2 структуру сільськогосподарських земель, які належать фермерським господарствам Кіровоградської області протягом досліджуваного періоду.

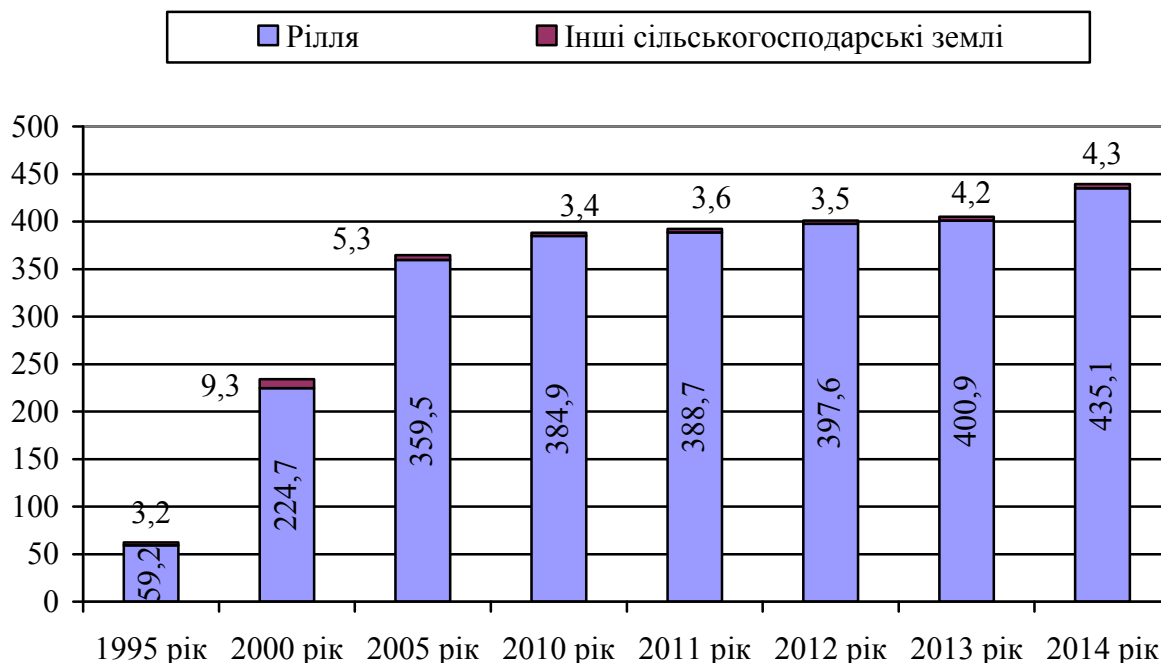

Рисунок 2 – Структура сільськогосподарських земель, що підлягають фермерським господарствам Кіровоградської області (тис. га)

Джерело: розроблено автором на підставі даних [7, с. 336, 337].

Дане дослідження можна перевести також у відсоткові значення, проте доцільним є наведення одного рисунка для відображення цих значень, адже результати протягом усіх років майже однакові: у 1995 році площа ріллі становила 95% від загальної площі сільськогосподарських земель, а інші землі сільськогосподарського призначення займали 5%; у 2000 році ці показники становили відповідно 96% та 4%; у 2005, 2010, 2011, 2012, 2013 та 2014 роках році ці показники становили відповідно 99% та 1% (рис. 3).

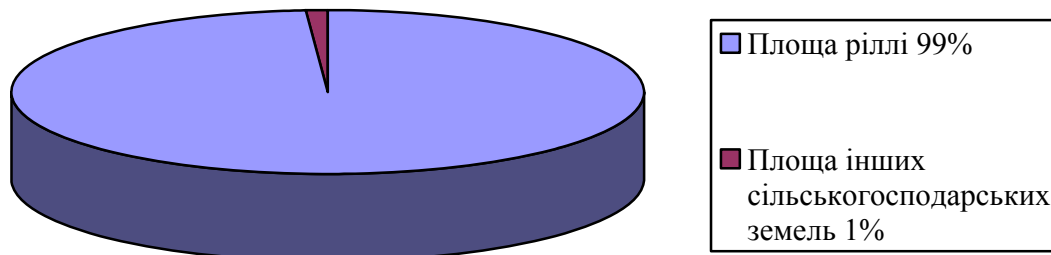

Рисунок 3 – Структура сільськогосподарських земель, що підлягають фермерським господарствам Кіровоградської області у відсотковому вираженні
 Джерело: розроблено автором на підставі даних [7, с. 336, 337].

З даного рисунка ми бачимо, що площа ріллі складає майже всю площу від загальної площі сільськогосподарських земель, і лише незначна кількість територій зайнята землями іншого призначення, це свідчить про аграрну спрямованість області у даній галузі виробництва.

При дослідженні кількості працюючих у фермерських господарствах центральних областей країни було виявлено, що кількість працівників розподіляється так само, як і кількість господарств – найбільше у Дніпропетровській області, а найменше у Черкаській. На рис. 4 наведено зміну цих показників за гендерними ознаками протягом досліджуваного періоду.

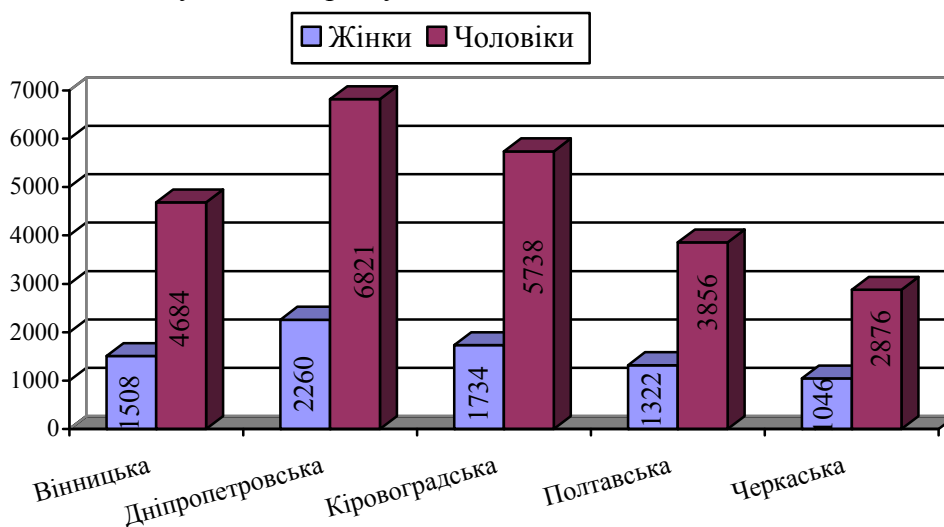

Рисунок 4 – Кількість осіб працюючих на фермерських господарствах центрального регіону України у 2014 році за гендерною ознакою
 Джерело: розроблено автором на підставі даних [7, с. 339].

Розглянемо виявлені результати детальніше. Дніпропетровська область: 2005 рік – 11066 осіб зайнятих у фермерському господарстві, з них 3362 жінки і 7704 чоловіки, протягом досліджуваного періоду ці показники знизились і у 2014 році становили – 9081 працюючих, з них 2260 жінки і 6821 чоловіки; у Кіровоградській області ці показники становили: у 2005 році – 9609 осіб, зайнятих у фермерському господарстві, з них 2738 жінки та 6871 чоловіки, протягом досліджуваного періоду ці показники знизились і у 2014 році становили – 7472 осіб зайнятих у фермерському господарстві, з них 1734 жінки та 5738 чоловіки; у Вінницькій області: у 2005 році – 7229 осіб зайнятих у фермерському господарстві, з них 3093 жінки та 4136 чоловіки, протягом досліджуваного періоду ці показники знизились і у 2014 році становили – 6192 працюючих, з них 1508 жінки та 4684 чоловіки; у Полтавській області: в 2005 році – 5041 працівників фермерського господарства, з них 1539 жінки і 3502 чоловіки, протягом досліджуваного періоду ці показники зросли і у 2014 році становили – 5178 осіб, з них 1322 жінки і 3856 чоловіки; і у Черкаській області: у 2005 році – 4537 осіб, зайнятих у фермерському господарстві, з них 1738 жінки та 2799 чоловіки, протягом досліджуваного періоду ці показники знизились і у 2014 році становили – 3922 осіб, з них 1046 жінки та 2876 чоловіки.

Отже, з дані рис. 4 свідчать, що переважна більшість працівників фермерських господарств центральних областей – чоловіки, а четверта частина працюючих у фермерських господарствах регіону - це жінки.

Далі було досліджено валову продукцію, що вироблялась фермерськими господарствами центральних областей протягом 2013-2014 років. Результати дослідження проілюстровані рис. 5.

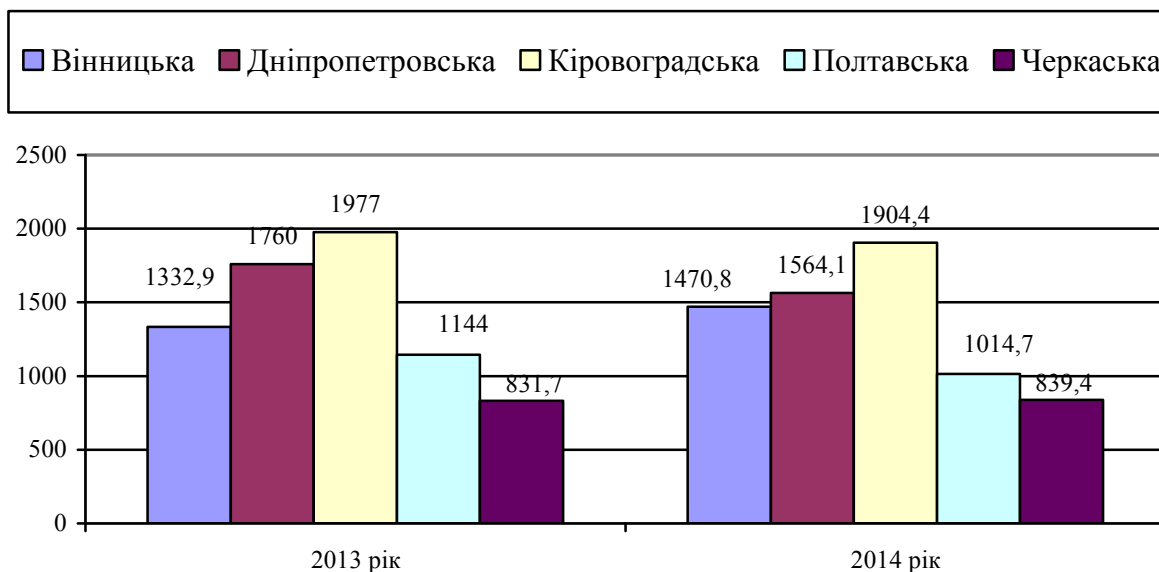

Рисунок 5 – Валова продукцію, що вироблялась фермерськими господарствами центральних областей протягом 2013 -2014 років (у постійних цінах 2010 року, млн. грн.)
Джерело: розроблено автором на підставі даних [7, с. 340].

З рисунка бачимо, що протягом досліджуваного періоду валові об'єми виробництва сільськогосподарської продукції фермерськими господарствами становили: у Вінницькій області було вироблено продукції в 2013 році на 1332,9 млн. грн., а у 2014 році – на 1470,8 млн. грн.; у Дніпропетровській області було вироблено продукції в 2013 році на 1760,0 млн. грн., а у 2014 році – на 1564,1 млн. грн.; у Кіровоградській області було вироблено продукції в 2013 році на 1977,0 млн. грн., а у

2014 році – на 1904,4 млн. грн., варто додати, що ці показники найвищі серед представлених у даному дослідженні; у Полтавській області було вироблено продукції в 2013 році на 1144,0 млн. грн., а у 2014 році – на 1014,7 млн. грн.; а у Черкаській області в 2013 році на 831,7 млн. грн., а у 2014 році – на 839,4 млн. грн.

Також було досліджено структуру фермерських господарств центральних областей України шляхом виведення середньостатистичних показників діяльності (табл. 1).

Таблиця 1 – Середні показники діяльності фермерських господарств центральних областей України в цілому та Кіровоградської області

Показники	По центральних областях загалом	Лише по Кіровоградській області	Різниця між показниками («+» перевищення, «-» зменшення)	Відсоткове значення різниці (при середніх показниках регіону = 100%)
Обсяг продукції у грн. з 1 га	2379,7	4376,9	+1997,2	+83,9
Обсяг реалізації продукції (грн./рік)	616852,8	729934,8	+113082	+18,3
Площа одного господарства (га)	259,2	168,8	-90,4	-34,9

Джерело: розроблено автором на підставі [7, с. 336, 340].

Отже, для центральних областей України середні показники урожайності з гектару становлять 2379,7 центнери, обсяг реалізованої продукції становить 616852,8 грн. за рік, та середня площа одного фермерського господарства 259,2 гектари.

Для Кіровоградської області було проведено аналогічний розрахунок і виявлено наступні показники: урожайність з гектару становить 4376,9 центнери, обсяг реалізованої продукції становить 729934,8 грн. за рік, та середня площа одного фермерського господарства 168,8 гектари.

З даних табл. 1 можна побачити, що середні показники Кіровоградської області перевищують середні показники по регіону: показники урожайності на 83,9%, обсяги реалізації продукції також перевищують на 18,3%, а те, що при таких показниках середні площі господарств Кіровоградщини менші на 34,9% від загально регіональних свідчить про високий рівень їхньої роботи (технічне оснащення, стан та рівень родючості земель і т.п.)

Переходячи до проблеми недостатнього впливу фізико-географічного районування України при створенні загальнодержавних нормативно-правових актів, що регулюють діяльність сільськогосподарських підприємств, насамперед, необхідно зазначити, що центральні області нашої держави знаходяться у різних географічних зонах, більш того, деякі частини одних і тих самих областей знаходяться у різних зонах, а саме: Вінницька, Полтавська та Черкаська області знаходяться у лісостеповій зоні, Дніпропетровська область у степовій зоні, Кіровоградська область розташована у двох зонах – на півночі це лісостеп, а на півдні степова зона. Природні фактори суттєво впливають на сільське господарство не лише у плані клімату, а й в аспектах діяльності, вибору культур та порід тварин, що вирощують господарства, так, наприклад, у степовій зоні не рентабельно вирощувати льон, адже він не пристосований до спекотного клімату, а у зоні мішаних лісів майже не зустрічаються соняшникові поля, адже соняшник навпаки, пристосований до помірної вологи та є дуже теплолюбною культурою.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Вивчивши статистичні дані по фермерським господарствам центральних областей України було виявлено, що за показниками кількості фермерських господарств, площі сільськогосподарських земель, які вони займають та площі ріллі і кількості працівників як чоловіків, так і жінок лідирує Дніпропетровська область, проте останніми роками першість серед виробництва валової продукції даною категорією господарств належить Кіровоградській області. Досліджуючи статистичні показники щодо рівня урожайності, суттєвих розбіжностей, пов'язаних з впливом географічного розташування, кліматичних умов, виду ґрунтів та інших природних факторів, виявлено не було, тому для об'єктивної оцінки, яка з областей центральної України найпривабливіша для розвитку такої форми господарювання як фермерство, офіційних статистичних даних недостатньо. У подальшому доцільним є розробка регіональних або ж, навіть, зональних програм державної підтримки виробників, а також урахування впливу природних факторів при розробці методичних рекомендацій щодо ведення діяльності не лише фермерських, а й усіх підприємств сільськогосподарської галузі.

Список літератури

1. Бабич М.М. Ефективність та пріоритети подальшого розвитку фермерства в регіоні: автореф. дис... канд. екон. наук: 08.00.04 / М.М. Бабич ; Миколаїв. держ. аграр. ун-т. – Миколаїв, 2009. – 20 с. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis64r_81/cgiirbis_64.exe
2. Губарик О.М. Організаційно-економічні аспекти розвитку фермерських господарств регіону: автореф. дис. канд. екон. наук: 08.00.04 / О.М. Губарик ; Дніпропетр. держ. аграр. ун-т. – Д., 2008. – 20 с. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis64r_81/cgiirbis_64.exe
3. Костецький Я.І. Облік та аналіз діяльності фермерських господарств: автореф. дис... канд. екон. наук: 08.06.04 / Я.І. Костецький ; Терноп. держ. екон. ун-т. – Т., 2006. – 20 с. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis64r_81/cgiirbis_64.exe
4. Лисенко К.О. Функціонування фермерських господарств та перспективи їх розвитку : автореф. дис. канд. екон. наук : 08.00.04 / К. О. Лисенко; Львів. нац. аграр. ун-т. – Львів, 2014. – 20 с. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis64r_81/cgiirbis_64.exe
5. Пасенко В.В. Облік і аналіз фінансових результатів аграрних підприємств: автореф. дис... канд. екон. наук: 08.00.09 / В.В. Пасенко ; Нац. наук. центр "Ін-т аграр. економіки" УААН. – К., 2008. – 21 с. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis64r_81/cgiirbis_64.exe
6. Скрипник С.В. Підвищення економічної ефективності і перспективи розвитку фермерських господарств регіону: Автореф. дис... канд. екон. наук: 08.07.02 / С.В. Скрипник; Миколаїв. держ. аграр. ун-т. – Миколаїв, 2006. – 20 с. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis64r_81/cgiirbis_64.exe
7. Статистичний збірник «Сільське господарство України за 2014 рік». – Київ: Державна служба статистики України, 2015 р., [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
8. Фаніна О.Л. Ефективність підприємницької діяльності фермерських господарств: Автореф. дис... канд. екон. наук: 08.06.01 / О.Л. Фаніна ; Харк. нац. аграр. ун-т ім. В.В.Докучаєва. – Х., 2005. – 20 с. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis64r_81/cgiirbis_64.exe
9. Ярковий А.О. Організаційно-економічні засади функціонування фермерських та особистих селянських господарств: автореф. дис. канд. екон. наук: 08.00.04 / А.О. Ярковий ; Нац. ун-т біоресурсів і природокористування України. – К., 2009. – 20 с. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis64r_81/cgiirbis_64.exe

References

1. Babych, M.M. (2009). Efektyvnist ta priorytety podalshoho rozvytku fermerstva v rehionі [Efficiency and priorities for further development of farming in the region]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Mykolayiv. Retrieved from http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis64r_81/cgiirbis_64.exe [in Ukrainian].
2. Hubaryk, O.M. (2008). Orhanizatsiino-ekonomichni aspekty rozvytku fermerskykh hospodarstv rehionu [Organizational and economic aspects of farming region]. *Extended abstract of candidate's thesis*.

- Dnipropetrovsk. Retrieved from http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis64r_81/cgiirbis_64.exe [in Ukrainian].
3. Kostetskyi Ia.I. (2006). Oblik ta analiz diialnosti fermerskykh gospodarstv [Accounting and analysis of farms]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Ternopil. Retrieved from http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis64r_81/cgiirbis_64.exe [in Ukrainian].
 4. Lysenko, K.O. (2014). Funktsionuvannia fermerskykh gospodarstv ta perspektyvy yikh rozvytku [Privacy farms and their development prospects]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Lviv. Retrieved from http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis64r_81/cgiirbis_64.exe [in Ukrainian].
 5. Pasenko V.V. Oblik i analiz finansovykh rezultativ ahrarykh pidpriemstv [Accounting and analysis of financial results of agricultural enterprises] *Extended abstract of candidate's thesis*. Kyiv. Retrieved from http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis64r_81/cgiirbis_64.exe [in Ukrainian].
 6. Skrypnyk, S.V. (2006). Pidvyshchennia ekonomichnoi efektyvnosti i perspektyvy rozvytku fermerskykh gospodarstv rehionu [Increasing economic efficiency and prospects of the farming region]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Mykolayiv. Retrieved from http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis64r_81/cgiirbis_64.exe [in Ukrainian].
 7. Statystychnyi zbirnyk Silske gospodarstvo Ukrainy za 2014 rik [Statistical publication Agriculture of Ukraine for 2014]. (2015). Kyiv: Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy. [ukrstat.gov.ua](http://www.ukrstat.gov.ua). Retrieved from <http://www.ukrstat.gov.ua/> [in Ukrainian].
 8. Fanina, O.L. (2005). Efektyvnist pidpriemnytskoi diialnosti fermerskykh gospodarstv [The effectiveness of business activities farms]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Kharkiv. Retrieved from http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis64r_81/cgiirbis_64.exe [in Ukrainian].
 9. Yarkovyi, A.O. (2009). Orhanizatsiino-ekonomichni zasady funktsionuvannia fermerskykh ta osobystykh selianskykh gospodarstv [Organizational and economic principles of functioning of farms and private farms]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Retrieved from http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis64r_81/cgiirbis_64.exe [in Ukrainian].

Yuliya Nesterenko, Postgraduate

Kirovohrad National Technical University, Kirovohrad, Ukraine

The Development of Farming in the Central Regions of Ukraine During its Independence

The purpose of this study is to investigate the trends of development and current state of farming in the central regions of Ukraine.

According to the statistics there are 39,428 farms in Ukraine, 11013 of which are in the territory of the central regions of our country, namely in the Vinnytsia region - 1923 farms, Dnipropetrovsk region - 3348, Kirovohrad region - 2609, Poltava region - 1849 and in the Cherkassy region 1284 farms. After reviewing the statistics on farms of central regions of Ukraine it was found that in terms of the number of farms, agricultural land which they occupy, area of arable land and the number of employees both men and women Dnipropetrovsk is a leading region but in recent years the championship of production of gross output this category of farms were occupied by Kirovohrad region.

After this study, it was found that is reasonable to develop regional or even zonal programs of state support for producers and the effect of environmental factors in the development of methodological recommendations on activities not only farmers but all enterprises of the agricultural sector.

farming of central Ukraine, agriculture, statistics of farming, physical and geographical location of farms

Одержано (Received) 03.05.2016

Прорецензовано (Reviewed) 25.05.2016

Прийнято до друку (Approved) 26.05.2016